

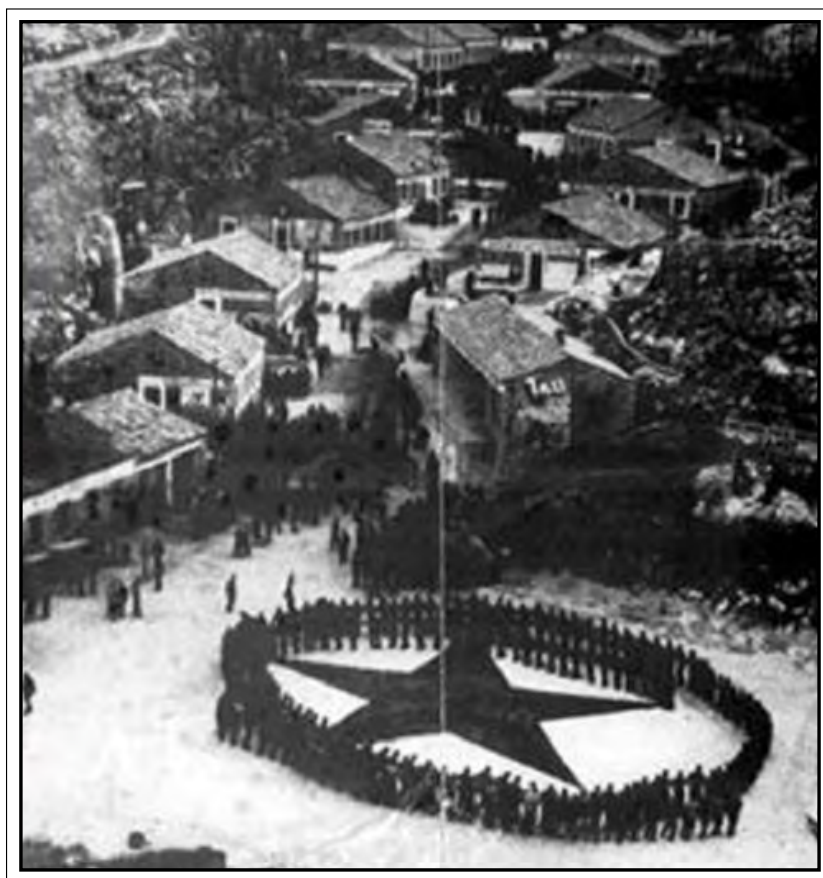
А Н Д Р И Ћ Е В И Н С Т И Т У Т

ИСТОРИЈСКЕ СВЕСКЕ

Андрићград, август 2016.

Број 32

ГОЛИ ОТОК 1948–1956.

Логораши играју коло на Голем отоку - једини познати снимак из логора док је функционисао

ISSN 2303-5293

9 772303 529007

ЖЕНСКО ОДЕЉЕЊЕ „ПРИВРЕДНИКА”

Прва и најстарија добротворна задруга Српкиња у Аустроугарској монархији – *Добротворна задруга Српкиња у Новом Саду*, која је основана 1880. године¹, развила се из Одбора госпођа новосадских, образованог још 1862. године. Од тог времена њихов број непрестано је растао, тако да је 1905. било између 50 и 60 задруга са око 5.000 чланица. Циљ *Добротворних задруга Српкиња* био је да осмишљеним радом помогну сиротињу и унапређују српску, нарочито женску омладину. Ради остварења тога циља задруге су оснивале у многим местима разне женске школе, интернате, сакупљале су прилоге за српска удружења и сл. Тако је, на пример, *Добротворна задруга Српкиња* у Загребу основала *Српски девојачки интернат*, који је могао да прими 50 девојчица. Смештај, који је укључивао исхрану и разне услуге (часови језика, музике, услуге прања и пеглања рубља и сл.) за сваку питомицу износио је 70 круна месечно.² Оснивање ове институције, 1. септембра 1901. године, највише је помогла Христина Добровић, супруга Исидора Добровића, приложивши суму од 1.000 круна.³ Значајну улогу у оснивању овог интерната имале су и Катинка Живковић и Јелена Поповић. За фонд интерната сакупљена је сума од близу 32.000 круна. Интернат се налазио у центру Загреба, поред трга бана Јелачића, у Петрињској улици бр. 1, на II спрату. Прве године када је интернат отворен, у седам соба било је смештено 19 питомица. Наредне године постојећи простор је проширен тако да је могао да прими 22 питомице. Треће године, после додатног проширивања, смештено је 30 питомица, које су биле из различитих крајева земље. Највише их је похађало *Лицеј* и *Женску стручну школу* у Загребу,

у којој су се спремале за учитељице ручног рада. Интернат је имао и своју библиотеку. За издржавање, које је укључивало и услуге лекара, питомице су плаћале 50 круна месечно.⁴ Поред тога, у Карловачкој митрополији су 1870. основане три више српске девојачке школе, у којима се до 1918. ишколовало око 3.000 девојака.⁵

Као круна ове делатности задруга децембра 1910. у Митровици је основан *Савез Српкиња као задруга* са централном управом у Загребу. Циљ *Савеза* био је да обједини све задруге и да на тај начин олакша и побољша ефикасност рада ових друштава.⁶ За почасну председницу изабрана је супруга барона Јована Живковића, бароница Катинка Живковић из Загреба.⁷ Међутим, ова институција није заживела услед слабог одзива локалних задруга.

Рад на збрињавању сиромашне женске српске деце *Привредник* је започео 1904. године на иницијативу *Добротворне задруге Српкиња из Панчева*. Видевши да рад са шегртима даје изузетно добре резултате, њене чланице су пружиле *Привреднику* значајну материјалну помоћ и подршку на терену око збрињавања деце.⁸ Како је

1 Женски покрет у Војводини, приликом прославе педесетогодишњице рада свог издала *Добротворна задруга Српкиња Новосаткиња*, Нови Сад 1933, 103. Тачан датум оснивања је 7.XII 1880. (Исто, 122).

2 АС, *Привредник*, несређено, кут. 979.

3 „Бранково коло”, бр. 7, 1901.

4 „Србобран”, народни српски календар, 1905, 72–75.

5 Женски покрет у Војводини..., 88.

6 *Добротворној задрузи Српкиња, АС, Привредник*, несређено, кут. 975. „Овим се Савезом не иде на то, да се поједине задруге ограниче у свом делокругу и свом локалном патриотизму, него се иде за тим, да помоћу свију задруга, па и оних Српкиња и Срба, који нису у задруге уписани, изводе дела од веће важности и општег интереса народног, а све да иде, као из једне душе и једног срца свију његових чланова” („Привредник”, бр. 24, 1910).

7 Управни одбор чинили су: Јелисавета Борота, Паулина Матијевић, Савета Велендрић и Нада Прица (све из Загреба); Катица Мркић из Митровице; Зорка Јанковић из Голубинаца; Софија Пушибрк из Новог Сада; Катинка Вукићевић из Сомбора; Ангелина Петровић из Вуковара; Мара Ковачевић из Земуне; Милева Мучалова из Осека и Милена Миладиновић из Руме. У надзорном одбору били су: Персида Ивковић и Милица Дивјак из Загреба; Аркадије Варађанин из Новог Сада; Стеван Радић из Ирига и Никола Илић из Митровице („Привредник”, бр. 24, 1910).

8 „Добротворна задруга Српкиња у Панчеву решила је, да ће од сад и она – по примеру многих других установа – друштво Привредник у Загребу помагати годишње са 100 круна [...] И до сад су многе Српкиње [...] купиле чланове за друштво Привредник; оне купе прилоге, упућују, надгледају привредникове питом-

и српски женски подмладак био у знатној мери заостао, оне су се обратиле *Привреднику* с молбом за помоћ. Намеравале су да систематском пропагандном активношћу у српским домовима девојке других националности замене Српкињама.⁹

Крајем XIX и почетком XX века постојала је огромна разлика у плаћању жена и деце у односу на одрасле мушкарце. Иако су у структури радне снаге жене и деца чинили готово половину радника, њихов положај је био веома тежак.¹⁰ Наднице жена биле су за око 40-70% ниже од зараде мушкараца, док су малолетним радницама и деци исплаћиване и по неколико пута мање суме.¹¹ Сем тога, закидање на надницама, поред продужавања радног времена, вршено је и новчаним кажњавањем због наводног кршења кућног реда предузећа.¹² Само према подацима који су урађени за Кикинду, у првим годинама XX века за плате „туђинкама” које су радиле у српским кућама годишње је издвајана свота од 12.000 форинти.¹³ У исто време, без могућности да нађу посао, Српкиње су радиле веома тешке, опасне и нездраве послове у тамошњим фабрикама цигле за безначајну дневницу од 30 крајцара. Ништа боља ситуација није била ни у свилари у Панчеву, где је 400 српских девојака радило 12–14 сати дневно за надницу од 20 до 25 крајцара.¹⁴

Да би измениле постојећу, веома неповољну ситуацију, припаднице *Задруге* из Панчева из-

це...” (*Угледајте се Српкиње у Панчевке!*, „Трговачке новине”, бр. 13, 1905). Поред тога, ова Задруга издржавала је своју *Радничку школу* (подучавала је жене кројењу, шивењу и оспособљавала их је за отварање самосталних радњи) и одржавала је *Девојачко коло* (потпомагала образовању девојака) (*АС, Привредник*, несређено, кут. 975).

9 „Швабица неће да ради у фабрици; она иде у пуну, мрсну, господску српску кућу, где се добро храни, лако ради, не гуши се у фабричком смраду, па поред свега обиља претече јој и она уштеда обично још више него што једна Српкиња свега у фабрици зарађује [...] Врле Панчевке решиле су још, да ће се и оне од сад, још више него до сад, заузимати, да се ишчисте српски домови од туђе женске чељади...” (*Трговачке новине*, бр. 13, 1905).

10 Иван Ковачевић, *Економски положај радничке класе у Хрватској и Славонији 1867–1914*, Београд 1972, 255.

11 *Исто*, 132–133.

12 *Исто*, 133.

13 „Застава”, бр. 108, 1905.

14 „...у прашини и гаду тамошње свиларе даве, од којих 2/3 једно од јектике гине...” (*Женски шегрти*, *АС, Привредник*, несређено, кут. 975).

разиле су спремност да започну рад на упућивању питомица, али им је био потребан неко ко ће организовати и објединити активности. Будући да је већ стекао богато искуство током „намештања” шегрта, *Привредник* је прихватио улогу пропагатора и посредника у реализацији ове идеје.¹⁵

Основни принцип рада био је да се девојке не шаљу у места која нису имала *Добротворне задруге Српкиња*, као и у она у којима задруге нису биле спремне да сарађују у прихватању питомица, као што је то био случај са *Новосадском женском задругом*.¹⁶ Као и дечасти – будући шегрти, девојчице узраста од 12 до 13 година примане су на основу препоруке учитељица, учитеља, свештеника, али и месних задруга Српкиња. Задруге које су се прихватиле улоге збрињавања питомица давале су овлашћења двома својим чланицама, које су биле у непрекидној вези са *Привредником*.

Користећи се искуствима стеченим током рада са шегртима, *Привредник* је инсистирао на томе да и девојчице својеручно попуњавају

15 „Какве користи има наш народ од *Привредникових* питомица. – Човек учи један од другог. Тако и куће уче једна од друге. Боља је кућа учитељ оној мање напредној и заосталој. *Привредникове* питомице смештају се у што боље куће, да се науче у кући што боље и што умешније радити, да се науче свему реду, и да се науче паметну животу. Једном речи, она се уче и навикавају да буду примерне домаћице. Кад се која уда од њих, заснива она напредну кућу, и тиме постаје учитељ и просветитељ целој оној околини, у којој је. На тај начин од тих питомица шири се по народу напредно кућење и мудар живот. Свака кућа у коју доспе *Привредникова* питомица постаје школа за напредан народни живот. На тај начин у народу се шири напредак у раду и животу, а то значи, шири се просвећеност, те народ постаје јачи, снажније хвата корена у садашњости и спрема се за сјајну будућност” (*Женски млађи. Предлог Привреднику*, *АС, Привредник*, несређено, кут. 975).

16 „Ни на поновну молбу *Привредника* у Загребу не може ни једна чланица да се прими посредовања за смештање сиротних девојчица по новосадским домовима. Може ли заиста бити, да ни једна Српкиња у Новом Саду не ће да се заузме за ваљане младе Српкињице, које желе да се унапређују часним радом, кад се те Српкињице и владањем и понашањем и у сваком погледу одликују – од оних многих туђинки и иноверки, којих су наше куће и породице – свуд па и у Новом Саду – пуне и препуне?” (*„Женски Свет”*, бр. 12, 1911). „...а једна Задруга Српкиња, из једног места где има скоро највише Срба и где смо мислили да нам је ваљда можда најинтелигентније грађанство, одговорила је *Привреднику* да у њих нема у задрузи Српкиња које би за такове ствари имале смисла или времена” (*АС, Привредник*, несређено, кут. 942). Успешнија сарадња овог удружења са *Привредником* успостављена је тек пред почетак I светског рата (види: *Женски покрет у Војводини...*, 189–190).

молбе за упућивање на изучавање заната код кројачица, „модискиња за израду шешира” и, у највећем броју, за изучавање „домазлука на претка”. Ове молбе су потписивали родитељи или старатељи, као и препоручитељ детета. Девојчице су пре поласка од куће добијале исцрпна упутства у вези са поступцима смештања у породицу, понашањем које се од њих очекује, као и у вези с гардеробом и другим ситницама које је требало да собом понесу на пут.¹⁷ Пре доласка *Привреднику* будуће питомице су се изјашњавале да ли желе да изучавају неки занат или да се обуче у кућним пословима. До одласка у породице код којих ће бити смештене питомице су боравиле у *Српском девојачком интернату* у Загребу, где су стицале прва знања о кувању, пеглању, ручном раду и другим сличним пословима. Надзор над њима водила је посебна васпитачица, „префектица”, која их је и водила у школу и бринула о њиховом васпитању, којем је поклањана изузетна пажња.

Правила, такође у виду штампаног формулара, која је морала да потпише свака српска породица спремна да у своју кућу прими девојчицу на обучавање, била су израђена по обрасцу швајцарских женских друштава, која су у то време сматрана најнапреднијим и најбоље уређеним.¹⁸ Девојчице су упућиване у здраве, угледне, напредне, религиозне грађанске породице, које су живеле без претеране раскоши и биле су узорне у сваком другом погледу¹⁹, где су се училе лепом

понашању, раду и кућним пословима. „Госпође” су се обавезивале да ће преузети пуну одговорност за питомицу коју приме, да ће бринути о њеном здрављу, образовању и прихватити је као члана свог домаћинства.²⁰ Један од битних предуслова био је и то да место будућег боравка девојчица мора бити са претежним српским становништвом, или да у њему Срби живе у великом броју, што је искључивало Беч, Пешту, Загреб и друге градове.

Паулина Матијевић

Постојала је и идеја да *Привредник* започне упућивање девојака и у одабране, напредне ратарске задругарске српске породице које нису имале много деце, али, наравно, уз препоруку и надзор месне *Српске земљорадничке задруге*. Међутим, нема података да је овај пројекат икада заживео.

17 „Девојчица мора да понесе кад од куће пође у најмању руку на себи чисто и ново одело (зими разуме се топлије да не зебе, и да не озебе), чврсте нове ципеле, 2 пара нових рубина (преобука), толико чарапа, топли мајицу и неколико марамица за нос, чешаљ, сапуна, иглу, конца и кору хлеба. Добро је да понесе и од домаћег свог одела што ваља, што је чисто и цело (обућу и што има), да јој се то за посао у кући нађе, а новије одело да се чува за цркву [...] Осим тога мора се за свако дете, пре но што од куће пође, на пошту предати 10 круна готова новца, на адресу *Друштво Привредник Загреб*. То треба детету за железницу и путни трошак од Загреба па до новог места, које ће јој се одредити...” (АС, *Привредник*, несређено, кут. Циркулари А).

18 „Привредникове питомице нису слушкиње. Оне морају бити госпођи више од зловољне, немиле, неверне слушкиње, оне морају госпођи бити десна рука, све, лице поверења итд. Али ако хоћеш да ти неко буде све, онда га не смеш огорчавати, већ га мораш дизати, привијати и – тако рекући – до посвојчета уздигнути, па ће онда твој и бити” (АС, *Привредник*, несређено, кут. Циркулари А).

19 „Осим тога мора да се обвеже госпођа свесрдно и драге воље, да ће дете у сваком погледу боље држати и за њ се старати, него што се иначе туђинац у туђој кући држи” (АС, *Привредник*, несређе-

но, кут. 942).

20 „Обавезујем се, да ћу своју питомицу употребљавати искључиво у кући, али никад око болесника и да ћу је учити кућним пословима: добром реду, чистоћи, уљудности, кувању, шивењу и сваком напредном послу и раду, а све увек у српском духу, тако да ће данас сутра бити ваљана српска домаћица” (Формулар за пријављивање породица које прихватају питомице *Привредника*, АС, *Привредник*, несређено, кут. Циркулари А).

Питомице су, према уговору, поред одговарајуће гардеробе, од „госпођа” добијале месечно или тромесечно новац, чији је износ, сходно околностима, одређивао *Привредник*, а који је уплаћиван на посебну књижицу, која је гласила на девојчино име. Овај новац девојке су после завршеног „службовања” обично подизале непосредно пре склапања брака. Девојчице су се налазиле под непрестаним надзором и заштитом *Добротворних задруга Српкиња*, чија је главна повереница имала право и могућност да своју штићеницу редовно обилази и у сваком тренутку, ако установи да је то неопходно, могла ју је одвести из окружења штетног по њу.

На прихватању и обучавању питомица, поред Паулине Матијевић, највише су се ангажовале Анка К. Милутиновић, председница *Добротворне задруге Српкиња у Панчеву*, Јулчика М. Поповић, председница *Добротворне задруге Српкиња у Сомбору*²¹, Катица Ивошевић, добротвор и члан *Привредниковог Патроната* из Винковаца, Катица Вучковић из Сремске Митровице и Лепосава Станић из Вуковара.²²

Сарадњом са женским удружењима *Привредник* је до Првог светског рата збринуо око 270 питомица, што је износило око 2% од укупног броја шегрта.²³

др Петар В. Крестић

21 *Споменица о Привредниковој двадесетпетогодишњици 1897–1923*, Београд 9.IX 1923, 63. Само током 1912. године у Сомбору је боравило 39 питомица *Привредника* („Привредник”, бр. 1, 1912).

22 Станић Лепосава (Вуковар, 1866–Вуковар, 29.IV 1936), добротвор. Заједно са супругом Жарком Станићем, велепоседником, поклонила је сву имовину *Привреднику*, а кућу у Вуковару *Српском женском друштву Посестрима*.

23 Постоје сачувани статистички подаци о првих девет година рада на „намештању” женске деце:

Година	Број девојака
1904	1
1905	3
1906	6
1907	21
1908	24
1909	29
1910	35
1911	52
1912	40

А Н Д Р И Ћ Е В И Н С Т И Т У Т

Главни и одговорни уредник:

ЕМИР КУСТУРИЦА

Уредник:

ПЕРО СИМИЋ

Редакција:

др МИРОСЛАВ ПЕРИШИЋ
др СВЕТОЗАР РАЈАК
др ОЛЕГ АЈРАПЕТОВ
др БОРИВОЈЕ МИЛОШЕВИЋ

Тел: 058 620 912

Факс: 058 620 918

info@andricevinstitut.org

Адреса:

Трг Николе Тесле, Андрићград - Вишеград

Дизајн и фирмема:

Еурографика - Зворник

Штампа:

Еурографика - Зворник

